

İSLAM'DA VE TÜRKİYE'DE KAMUOYU*

*Orhan KOLOĞLU***

Kamuoylarının serbest ve dinamik hale gelmesi batıda 18-19. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Konu üzerinde bilimsel çalışmalar da ancak 19. yüzyılda başladı. Eskiden, tamamen bugünkünün tersi anlamda kullanılan iki kelimenin (*Public/Publi ue ve Opinion*) yeni bir bileşimde ve yeni bir anlamda kullanılması da bu dönemin ürünüdür. Dolayısıyla batılı araştırmacılar doğal olarak çalışmalarını kendi toplumları üzerinde yoğunlaştırmış, kendi yapılarına evrensel kurallar çıkarmak için bakmışlardır. Bu açı kolaylıkla, doğulularda, Müslümanlarda, Türklerde böyle bir toplumsal oluşumun bulunmadığı sonucuna varmalarına sebep olmuştur. Kendi toplumlarının yapılarının farklılıkları dolayısıyla kamuoyu sorunlarına aranan çözümlerin de farklı olması nedeniyle kamuoyu tanımlamasında bir birlik sağlanamamıştır. 19 ve 20. yüzyıl batı kaynakları (Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca) üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda yüzden çok faüzla sayıda tanımlama bulunduğunu ve aralarında 'kamuoyu diye bir şey yoktur' yargısına varanların da mevcut olduğunu gördük.

Bir sosyal bilim kolunun oluşması sürecinde rastlanan bu doğal çeşitlilik arasında batılılar kendileri dışındaki toplumları incelemek ihtiyacını duymamışlardır. Esasen toplumbilicilerinin doğu toplumlarının tarihsel evrimi hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmaları mümkün değildi. Bu alanda uzman olan batılı ve doğulular ise daha yeni yeni bu konuya yaklaşmaktadırlar. Oluşumun evriminin tarih içinde izlenebilmesi için kapsamlı bir tanımlama şarttır. Kabul gerekir ki, kamuoyu olayı tarihin her döneminde ve her toplumda var olan bir toplumsal oluşumdur. Bireyin kitlesel bir yapı içinde olaylara katılması, görüşlerini aktarması, eylemlere girişmesi ve yönlendirmesi çabasıdır. Her çağda kullanılabilir bir tanımlamayı saptamak için J.Young'ın formülünü esas alarak biz şöyle bir çerçeve oluşturduk:

* Hazırlamakta olduğum "İslam'da ve Türkiye'de Kamuoyu" konulu kitaptan özetlenmiştir.

** Tarihçi, yazar.

'Kamuoyu, akılcı kamu tartışmasına sunulmuş genel çıkar sorunları üzerinde bilinçli bir toplumun sosyal yargısıdır. Bir toplumda aynı anda birbirine paralel ya da karşıt birden fazla kamuoyu bulunabilir. Yani kamuoyları vardır. bunlardan en geniş kesimin benimsediği, topluluğa egemen kanaat olur.'

Bu tanımlamada 'akılcı' deyiimiyle din ve idealizm egemenliğine karşılık kişinin kendi varlığını ve çıkarını ön plana alan değerlendirciliği bahis konusudur. Çok önemli bir toplumsal olay olarak din konu dışı bırakılmamakta ancak kamuoyunu oluşturan değil, kamuoyu tarafından kullanılan bir araç olduğu vurgulanmaktadır. Özetle söylersek 'İslami kamuoyu' olmaz 'İslamda kamuoyu' denmelidir. Bilinçli deyiimi de çıkar kavramının içeriği ile ilgilidir. Toplu halde çete eylemi yapanın girişimi kamuoyu oluşumunun dışına düşer, buna karşılık köylünün aşırı vergi toplamaya kalkana karşı toplu eylemi, içindedir.

Kamuoyunun etkili olması açıklanabilme düzeyiyle ilgilidir. Serbestçe yansıtılabildiği gibi bastırılmış ya da güdümlü halde de bulunabilir. Ancak hangi düzeyde olursa olsun çoğulculuğu daima mevcuttur ve fırsat bulabildiği oranda kendini açıklar. Bu oluşumda kitlelerle yönlendirici gruplar ve liderleri arasındaki ilişkiler biçimlendirici olurlar. Doğal olarak her toplumda bu biçimleniş, sosyo-ekonomik yapıya ve tarihsel evrimin niteliklerine bir başka deyimle toplumsal bellek'in içeriğine bağımlıdır.

Eski toplumlarda genellikle *patrimonyalist* anlayış kamuoylarını biçimlendirmiştir. Bu, yönetilenlerin yani büyük kitlelerin yönetenlere hizmet etmesi, buna karşılık yönetenlerin koruyucu bir işlev üstlenmesi anlayışına dayanır. Açıkçası birey ve kitlelerin hakları bahis konusu değildir. Hükümdarların ve çevrelerinin yetkilerini tanrıdan aldıkları inancı patrimonyalizmin en büyük dayanağıdır. Batı dünyasına baktığımızda soylularla kilisenin işbirliğinin patrimonyalizmi işleten mekanizma olduğu görülür. Tabii ki zaman zaman kitleler, baskıcı bir niteliği sahip bu kalıptan sıyrılmak için fikir ve eylem düzeyinde dinamizm göstermişlerdir. Yine de patrimonyalizmin 18. Yüzyılın ikinci yarısına kadar tam anlamıyla aşılammış olduğu bir gerçektir.

İslam'da patrimonyalizm öncelikle Kur'an'ın bir emrine dayanır: *'Allah'a ve Peygambere ve sizden ululem'e -buyruk sahiplerine- itaat edin'* (Nisa, 59). Önemli olan bir islami düzenin varlığı olduğundan, bu buyruk sahibi davranışlarında dinin emirlerine aykırı tutum içinde olsa da -iktidarı gayri müslimlere kaptırmamak için- karşı gelinmemesi ve hesaplaşmanın Ahirette Allah'ın yargısına bırakılması da hadislerle vurgulanmıştır. Çoğulculuğun temel aracı olan tartışma da İslama değil dışarıya yani İslama davet edileceklere yönelik olmak koşuluyla kabul edilmiştir. Nitekim dine davet akaçlı değilse yabancı dillerin öğrenilmemesi hususunda fetvaların bulunması da tartışma konularını frenleme isteğinin bir yansımasıdır. Bu husus, 10-11. Yüzyıllarda ön plana çıkan *Mutezile*

- *El Aşari* tartışmalarını kesin sonucu bağlarken *Gazali* tarafından da vurgulanmıştır. Hatta *Gazali*, tartışılacaksa bunun kalabalık içinde değil, teke tek yapılması gereğinden de bahsetmiştir. Hazreti Peygamber'in 'Ümmetimin ihtilafında rahmet vardır' sözü bu çerçevede anlam kazanır. Tartışma şüphelenme için değil, hak yoluna tek gerçeğe ulaşmak içindir. Meşveret, İctihad ve İcma yani toplumla danışılarak ve uzmanlar arasında tartışılarak karara varılması çoğulculuk amaçlı değildir. Tek çizgili yapı için fikir alışverişinin kurumlarıdır. Anımsamalıdır ki Kur"n"a özgürlük kavramı yoktur. Hür, hukuki anlamda köle ile köle olmayanı ayıran bir kavramdır. İslamda hür insan esastır ama çoğulculuk anlamında özgürlüğü bahis konusu değildir, itaati esastır.

Patrimonyalizmin algılanışındaki benzerliğe karşılık toplumsal yapılarının farklılığı sebebiyle Hıristiyan dünyası ile İslam dünyası arasında kamuoylarının oluşum şekilleri önemli farklılıklar göstermişlerdir. İslamın aracı gurupları (Rubban sınıfı) red etmesi, ama toplum için gerekli her türlü düşüncenin üretilme merkezi olarak cami ve çevresinde cemaatin katkısını benimsemesi, batının sınıftan sınıfa geçmeyi önleyen katılığının yerine toplum tabakaları arasında geçiş akışkanlığı (Social mobility) kabul etmesi, daha uyumlu bir yapının oluşmasına zemini hazırlamıştır. Aynı zamanda gayri müslim cemaatlere daha hoşgörülü davranışıyla da islam toplumları patrimonyalizmin kitlelerce benimsenmesini kolaylaştıran bir tutum içinde olmuşlardır. Avrupa'nın Orta Çağını = Karanlık Çağını yaşadığı aşamada İslam dünyasının üstünlüğü bu uygulamalarının ürünüdür. Tabii ki sistemin tam kusursuz olduğunu ve karşı çıkışlar, dirençler bulunmadığını söylemek mümkün değildir. İslamın içinde de çoğulculuk arayışları belirmiş mezhep, tarikat gibi formüllerle bunlara çözüm getirilmeye çalışılmıştır.

İslam dünyasının, özellikle yeni bir güç ve lider olarak beliren Osmanlı Devleti'nin karşısındaki ezikliğini aşma çabasında Avrupa'da 14. Yüzyıldan itibaren, uzun süre sonra ürünlerini verecek bir değişim başlar. Patrimonyal davranıştan yönetimde bireyin söz sahibi olmasına doğru, son aşamasını özgürlükçü demokrasi'nin oluşturacağı bir anlayış gündeme getirilir. İslam toplumlarına nazaran şehir cumhuriyeti ve yerel yönetim geleneği daha köklü olan batı, basımevinin ve onun ürünü olan yaygın kitap ve basının da yardımıyla bastırılmış ve güdümlü kamuoyları dönemini aşip kendini serbestçe açıklayan kamuoyu yapısına 19. Yüzyılda tamamen ulaşır.

Diğer İslam toplumlarındakilerden daha farklı bir yapıya sahip olmakla birlikte genel İslam çizgisinden ayrılmamış olan osmanlı yönetimi, Avrupa'da kamuoyunun yepyeni bir güç, dördüncü güç olarak ortaya çıkmış olduğunu ancak 1821'de, *Yunan ayaklanması* başladığında farkeder. 1815'de *Napolyon*'u yenmekle Fransız Devrimi'nin etkilerini frenlemeyi hesaplayan Avrupa Birliği,

Viyana Kongresi'nde, uluşçu akımlarla beliren kamuoyu dinamizmlerini frenlemek için sınırlarla ilgili statükonun korunması ve ulusal ayaklanmalara destek verilmemesi kararına varmıştı. Hükümetler buna uygun bir politika izlerken düşünür çevrelerinin başlattıkları kampanyalar öylesine etkili oldu ki, sonunda onlar da Yunanlılara destek vermek zorunda kaldılar. Böylece Osmanlı yönetimi ilk kez o zamana kadar tek muhatap saydığı Avrupa yönetimlerinin dışındaki bir gücün varlığını kabul zorunda kaldı, hatta bunu etkilemenin yollarını da araştırmaya girişti. İzmir'de çıkan Fransızca gazetenin ticari çıkarlarına engel olduğu için Yunan ayaklanmasını yermesi basının bu alandaki rolünün önemini ortaya çıkarmıştı. Arkasından 1828'de Kahire'de vali *Mehmet Ali Paşa*'nın ilk Türkçe-Arapça gazeteyi yayına sokması Bâbîâli'yi de böyle bir aracın lüzumuna inandırdı.

Bizde kamuoyu önünde yönetim düzeyinde ilk tartışma, *Vekayi-i Mısriye* ile *Takvimi Vekayi* arasında 1831-1833 yıllarında cereyan etmiştir. Mısır valisi de Bâbîâli de kendi haklılıklarını ileri sürüyor, birbirlerini din çizgisinden sapmakla suçluyorlardı. Bu davranış kitleleri hakem saymak, kamuoyunu geleneksel anlayışın üstünde bir yerde oturtmak gibi algılanabilir, oysa böyle bir niyetin bulunmadığı *Takvimi Vekayi*'nin hemen dördüncü sayısındaki bir yazıda açıkça belirtilmiştir. Bunda özetle şöyle denmektedir:

'Şeran ve aklen dünya ve ahiret selameti için herkesin, üzerine emri mutlak olan bir sultana uyması ve boyun eğmesi zorunludur. İnsanlar iki guruptur: İyi ahlak sahipleri (İyiliksever, kanaatkar, adil, mutlu, alçakgönüllü) ve kötü ahlak sahipleri (İyiliksever, kanaatkar, adil, mutlu, alçakgönüllü9 ve kötü ahlak sahipleri (haset, cahil, haris, şehvet düşkün, kızgın, şiddet seven, zalim, şekavet yapan, kibirli). Bu huyların çatışmasından fesat çıkar. Fesadı önlemek padişahın görevidir. İyi ile kötü arasında kararı, hadislerde de belirtildiği gibi, padişah verir. Padişahlara itaat edip ona bağlılıktan dönmek ve niçin şu böyle oldu ve bu böyle oluyor diye itiraz etmemek dini bir zorunluluktur. Halkın padişaha itaati vacip olduğu gibi hükümdarın da bütün uyruklarını korumak görevidir.'

Böylece bütün eski toplumlarda –Müslüman olmayanlarda da– geçerli olan '*Adalet Dairesi*' anlayışı anımsatılır: Hükümdar ilahi yasaları uygulatır - Bunun için askere ihtiyaç vardır - Asker için para lazımdır - Para reaya tarafından üretilir - Reayanın üretebilmesi için hükümdarın onlara adaleti sağlaması gereklidir. Görüldüğü gibi bu anlayışta vatandaşın hakları bahis konusu değildir. Kurulu düzene itaatinden başka herhangi bir iddiada bulunması düşünülemez. Yönetenin 'çoban' yönetilenin 'sürü' sayıldığı bu anlayış 'Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar bir çok idarecinin kafasında var olmuştur. Nitekim son padişah *Vahdettin* de halk temsilcilerinden oluşan bir meclisi arzulamadığını *Rauf Orbay*'a 'Bu millet sürüdür, ona bir çoban gereklidir, o da benim' diyerek ifade

etmiştir. Buna karşılık Tanzimatçı adını verdiğimiz kadrolar toplumun temel yapısına getirdikleri yeniliklerle kamuoyunun dinamikleşmesi ve serbestleşmesi yolunda ilk hazırlıkları yapmışlardır.

Tanzimat'ın klasik Osmanlı yapısına getirdiği en önemli değişiklikler tutuculuğun simgesi haline gelmiş olan Yeniçeriliği kaldırması; can, mal, ırz güvenliğini sağlaması; Müslüman üstünlüğüne dayanan hukuki yapıdan dini, ırk, cins ayrımı gözetmeden hem vatandaşa eşitliği kabul etmesi ve ekonomi alanında serbest piyasa düzenine yönelmesi olmuştur. Temel yapısı böylesine değiştirilen bir toplumda kamuoyunun dinamikleşmesi doğaldır. Bu dinamikleşme bir yandan eski kurallardan ayrılmanın getirdiği serbestleşmenin, bir yandan da geleneklerden kopmama isteğinin ürünü olacaktır. Tanzimatı planlayanlar benimsenen değişmelerin 60'an fazla dini ve etnik gruptan oluşan Osmanlı Devlet yapısına getirebileceği parçalanmayı hesaplayarak siyasi nitelikli özgürlükleri – Örgütlenme ve ifade özgürlükleri – frenli tutmaya dikkat ettiler. Yukarıda bahsettiğimiz Adalet Dairesi anlayışının devamı isteği bunun sonucudur. Ancak böylesine köklü bir yapı değişikliğinin bastırılmış kamuoyu yönetimini aşacak adımları beslememesi mümkün değildi.

Avrupa'daki oluşumlara bakarak kamuoyunu belirlemek için '*efkârı amme*' türü bazı deyimleri ilk kullanan Tanzimat'ın fikir babalarından *Mustafa Reşit Paşa* olmuştur. Ancak Yunan ve Mısır ayaklanmalarıyla iyice su yüzüne çıkan devletin parçalanması endişesi sebebiyle kamuoyunu kontrolde tutmaya özen göstermişlerdir. Bu arada her cemaatin kendi dilinde gazete yayınlamaya girişmesi bütün dikkate rağmen yeni ve istenmeyen düşüncelerin toplumda belirlenmesine engel olamıyordu. Türk kesiminden ilk gazeteciler hep devlet memurları oldukları için onlar konan sınırlamalara uygun davranıyorlardı. İlk kez bu çizgiyi aşan 1860 yılında *Tercümanı Ahval* gazetesinde *Şinasi* olmuştur. Arkadaşa *Agâh Efendi* ile birlikte, kendilerini angaje edeceği düşüncesiyle hükümetin vermeyi teklif ettiği mali yardımı geri çevirmişlerdir. Özgür olmak istiyorlardı. Bunun sebebini *Şinasi*'nin gazetesinin ilk sayısındaki sunuş yazısında bulmak mümkündür. Bizde akılcılık akımının ilk bildirgesi sayılabilecek bu metni şöylece özetlemek mümkündür:

'Halkın yasal yükümlülükleri bulunduğu göre vatanın çıkarları için sözle ve yazıyla fikirlerini açıklama hakkı da vardır. Mademki Allah insanlara akıl vermiştir, bunu yaparken yönlendiricisi akli olmalıdır.'

Hemen hemen yüz yıl boyunca kamuoyunu belirlemek için toplumumuzda kullanılacak olan '*Efkârı Umumiye*' deyimini dilimize yerleştiren de *Şinasi* olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin ve gerçekleştirilmeye çalışılan 'Osmanlı Milleti'nin içinde bulunduğu bunalımlar ve tehditler karşısında bu kavramı çoğulcu olmaktan çok 'umumun, bütün halkın düşüncesi' gibi tek boyutlu düşün-

müştür. Onun yetiştirdiği Yeni Osmanlılar kuşağında da aynı anlayış devam eder. Bu alanda en dinamik sayılan *Namık Kemal* bile bir yandan 'değişik görüşlerin çatışmasından gerçeğe varılacağını' savunmakla birlikte, diğer taraftan devletin politikalarına değil sadrazamların, nazırların şahıslarını, politikalarını hedef alan kampanyalar yürütmüştür. Bizde kamuoyuna yönelik mesajlarda 'şahsiyat' yapma adı verilen, ideolojik tartışmalardan çok kişisel temaların yer alması bundandır. Namık Kemal 'Hürriyet' kavramını da bugünkü 'özgürlük' anlamında ilk kullanan olmuştur. Ancak Yeni Osmanlılarda da bu tek boyutlu kamuoyu anlayışı değişmemiştir. Hatta aralarından *Ahmet Midhat* gibi hürriyete kavuşmanın '*inkıyadı serbestane = özgürce boyun eğme*'yi getireceğini savunanlar da çıkmıştır. Abdülhamit'in kamuoyunun dinamikleşmesini engelleyen politikaları bu anlayışa dayanır.

Çoğulculuğun yavaş yavaş topluma sinmeye başladığı bu ortamda Tanzimatçıların ve onları izleyen bütün çağdaşlaşma yanlılarının uygulanmasında çok dikkatle olmuştur. 'Gâvura artık gâvur denmeyecek' tekerlemesi toplumdaki şaşkınlığı yansıtır, zira tek özgür olduğu konu yasaklanıyordu. Dolayısıyla yeni tartışma alanlarına yönelmesi kaçınılmazdı. Türkiye'nin İslam dünyasında demokrasiyi tek uygulayabilen ülke olmasının temelinde Tanzimat'ın bu attığı adımlar vardır.

Devletin varlığı için siyasi frenlemenin sürdürülmesine karşılık bütün Tanzimat sonrası Osmanlı yöneticileri - İddiaların aksine Abdülhamit de - toplumun alt yapısını değiştirecek girişimleri önlememiş, aksine bunları teşvik etmişlerdir. Modern eğitim kurumlarının en çok kurulduğu dönem Abdülhamit'in saltanatıdır. Nitekim *Jön Türk* adı verilen dinamik kuşak bu kurumlarda yetişmişlerdir. Onların girişimiyle gerçekleştirilen İkinci Meşrutiyet ilk adımda büyük bir kamuoyu patlaması şeklinde ortaya çıkmışsa da kısa süre sonra *İttihat ve Terakki*'nin hatta onun yerine bir ara iktidara *Hürriyet ve İtilaf*'ın serbest bir kamuoyu yanlısı olmadıkları anlaşılmıştır. Trablusgarp, Balkan ve Dünya Savaşları her şeyden önce devletin var olup olmama sorununu gündeme getiriyordu. Her ne kadar 1908'den itibaren 'Efkârı Umumiye' konusunda ciddi incelemelere ve görüşlere rastlanırsa da bunların uygulamaya konmasına ortam izin vermiyordu.

1918 sonunda İstanbul'un ve ülkenin pek çok yerinin işgal altına alınmasıyla başlayan dönem, bastırılmış ve güdümlü kamuoyu yöntemlerine yeniden dönmenin devamına tanık oldu. İstanbul'daki 'İşgalciler + Bâbüâli' rejimi kurduğu sansürlü devletin parçalanmasının (*Sevr*'in) savunulmasından başka bir şeye izin vermiyordu. Atatürk ulusal direnci başlatırken kamuoyunun önemini iyi anlamış ve önce İstanbul'dan gelen parçalayıcı bölücü mesajları önlemek amacıyla haber akımını telgraf sistemini kontrol altına almış, bölgesine gazete girişini de engellemiştir. Arkasından kendi sözcüsü basınla haber ajansını (*Ana-*

dolu Ajansı) ve *Matbuat Umum Müdürlüğü*'nü kurdurmuştur. Bunların yanı sıra TBMM'nden *İrşad (Aydınlatma) Heyetleri* kurdurarak davasını kitlelere anlatmaya çalışmıştır. Yönetimin başarısı iki yıl içinde bütün Anadolu'nun savaşa katılması ve zaferle kanıtlanmıştır. Ancak hemen arkasından köklü devrimlere girişilmesi '*Güdümlü Kamuoyu*' döneminin 1946'da çok partili sisteme geçmemize kadar devamına sebep oldu. Kemalist Dönem adı verilebilecek olan bu 23 yılın özelliği çoğulculuğa geçişte gerekli bazı anlayış ve kurumları önde tutmuş olmasıdır. '*Hakimiyet milletindir*' ve '*Köylü Efendimizdir*' sloganları önceki dönemlerde asla rastlanmayacak bir yoğunlukla tekrarlanmıştır. Parlamenter sisteme dayanmakta ve arada iki kez çok partili sistem denemeleri de gelecek için hazırlık oluşturmuştur.

Çok partili sisteme girmeden önce 1940'lardaki Türkçeleştirme girişimleri sırasında Efkârı Umumiye deyiminin yerine *Kamuoyu* sözcüğü benir sendi. Efkârı Umumiye'nin tek boyutluluğuna karşılık kamuoyu ister istemez çoğulcu bir içerik kazandı. Ancak çoğulculuk arayışının siyasetçiler arasında kökleşmesi bir zaman istiyordu. Değişik ve karşıt fikirlerin bir arada yaşamasını hazmedebilecek kadroların yönetici kesimde, elli yılı aşan denememizden sonra hâlâ tam yerleşmiş olduğunu söylememiz mümkün değildir. Kamuoyu bir bakıma yönetici-yönetilen ya da aydın-kitleler ilişkisi olduğuna göre, yönetici ve aydın kesimin niteliği önemli bir rol oynuyor. Demokrasimizde popülist mesajların çok yoğun olarak kullanılması, yapısı gereği çıkarıcı niteliği ağırlık taşıyan kamuoyunun bilinçli gelişmesini engellemiştir.

Kamuoyunun gelişmesinde birinci derecede etken olan basın son elli yıldaki rolünü ele alırsak, zaman zaman beliren çarpıklıklarına rağmen genelde özgürlüklerin savunuculuğunu yaptığı dikkatlerden kaçmaz. Ancak, ülkemizdeki okur yazar oranını dikkate alarak basının etkenliğinin derecesini ve diğer etmenlerin rolünü de hesaba katmak zorundayız. Bin kişide 60'ı gazete okuyan Türklerin, ortalaması 250 olan Batı dünyası ve 500'ü aşan Japonya karşısında hayli geri durumda kaldıkları inkâr edilemez. Esasen okur yazar yüzdemizin de istatistiklerdeki yüksekliğine karşılık gerçekte '*ikincil ümmilik*' (ilkokul diplomasını aldığı halde hiç okumamak yüzünden bu yeteneğini tamamen kaybedenler) sebebiyle hayli düşük olduğu bilinmektedir. Buna 1990'dan itibaren radyoların (Bütün ülkede 1200 kadar) ve televizyonların (Bütün ülkede 260) katılması da eklenince okur yazarlığın bir ek duraklama geçirdiği farkedilir. Bu sebeple kamuoyu oluşmasında okuyup muhakeme ederek yönlenmenin yerini görselliğin ve kulaktan dolmanın kolaylığının aldığı görülmektedir.

Bunun kadar önemli bir etken, Türkiye'nin serbest piyasa düzenine geçişi oldu. 1940-50'lerde toprak ağaları siyaset üzerinde etkili olurken 1970'lerden itibaren büyük sermaye güçlenmiş ve 1980'den başlayarak ülke tamamen bu ke-

simin belirlediği bir düzenin içine girmiştir. Üretim ve tüketimin büyük ölçülerde artması, ülkenin uluslararası piyasalarda bir yer kazanması, evvelce sadece ziraat işçisi olan köylünün sanayi ve hizmet sektörlerine geçmesi, toplumsal yapıyı kökünden değiştirmiş bulunuyor. Maliyeti çok yükselen medya araçlarının da büyük sermayenin kontroluna girmesiyle toplum iki yönlü olarak, yönetime alınmadan daha çok kazanmanın hedef sayıldığı bir ortama sokuldu. Yazımızın başlangıcında kaydettiğimiz tanımlamada belirttiğimiz gibi, kamuoyu genel çıkar sorunları üzerinde bir oluşum olduğundan hızlı ve kolay kazanç olanağının kitleleri yönlendirmesi bir süre için kaçınılmaz hale gelmiştir.

Kamuoyunu yönlendirici araç olarak medyanın giderek artan bir yoğunlukla eğlendirici (Magazin, spor vb...) konulara ağırlık vermesi bu ortamın sürdürülebilmesinin başka yolu bulunmamasındandır. Herkesin durmadan daha çok kazanmasının olanaksızlığı, işsizlik ve gelir grupları arasındaki farkların giderek açılması, zamanla kamuoyunda bu olumsuzluklara tepkileri artıracaktır. Günümüzde bu oluşuma gereğince tepki çıkmaması sivil toplum örgütlerimizin ve sendikalarımızın yeterince gelişmemiş olması kadar, siyasi partilerimizin de kitlelere yönelmekten çok lider partisi niteliğini muhafaza etmelerinden ileri gelmektedir. Yine de, toplumsal tepkileri açıklamakta başarılı girişimler, Türk toplumunun dinamik kamuoyu aşamasına geçmekte olduğu yolunda olumlu işaretler sayılabilir. *Parkotel inşaatına gösterilen tepki, 'Bir ışık da sen yak' kampanyası, Bergama halkının altın madeninin zehirle işletilmesine karşı çıkışları, tüketiciyi koruma girişimleri* başarılı örnekler olarak gösterilebilir.

Hiç şüphesiz demokrasi anlayışımız daha kökleştikçe kamuoyumuzun bilinçli davranışları da daha artacak, 'Devlet Baba' ve 'Lider Baba' anlayışlarının kökeninde bulunan patrimoniyalist görüşün izleri, o zaman ortadan kalkabilecektir.

ABSTRACT

In this article writer discuss improvement of the public opinion in Islam and Turkey. Writer underlines the rising of the public opinion in the West. Then he argues lack of public opinion in Eastern societies. He also examines features of public opinion in Muslim societies from historical perspective. Author, especially, takes into consider rising of idea of public opinion and press movements in the last days of Ottoman Empire and debates and developments in this subject from the beginning.